

ZÖLDVÁRI ILDIKÓ

Egy minivizsgálat eredményei

Három évvel ezelőtt, 1989 őszén végeztem egy kisebbfajta empirikus nyelvészeti vizsgálatot a tatai Vaszary János Általános Iskola tanulói körében. A munka a Bicskeiné dr. Zsulán Julianna tanárnő vezette speciális kollégiumhoz kapcsolódott, amelyben a tanulók nyelvi—kommunikációs készségének fejlődési stádiumaival, fejlesztési lehetőségeivel foglalkoztunk. Az én érdeklődésem középpontjában az állt, hogy a Zsolnay János által tervezett nyelvi—kommunikációs készségfejlesztő tanítási program milyen eredményre vezethet egy vidéki általános iskolában. Hangsúlyozni szeretném, hogy vizsgáldódom pusztán kíváncsisággal, érdeklődő jellegű volt, és a tanult nyelvi mérési mutatóknak csupán módszertani kipróbálását szolgálta (egy nagyobb vizsgálat előkészítéseként), ezért nem általános érvényű a kutatási eredmény.

A vizsgálatához két „minicsoportot” választottam ki: 5–5 főt egy Zsolnay-módszer szerint tanuló és egy normál képzésű osztályból. A kiválasztás szempontja az volt, hogy a gyerekek szociális háttere, képességei és neme megegyezzen. Azonos feladatot oldottak meg: egy három képkockából álló rajz eseménytörténetét kellett összeállítaniuk és leírniuk. Kéréssem az volt, hogy fantáziájuk szerint minél bővebben mesélik el a látottakat, és ha lehet, színesítsék az elbeszélést a másik két tanult fogalmazási típussal, a leírással és a párbeszéddel. A rendelkezésükre álló idő egy óra volt.

Az elkészült szövegekben először a szófaji megoszlást vizsgáltam. Összevettem a két csoport szövegeiben írt összes szó mennyiségét (a névelőt és a valódi kötőszót is beleszámítva). A kapott értéket 100%-nak véve megvizsgáltam a szófajok százalékos el $\frac{1}{2}$ fordulását a szövegekben. Az így kapott eredmények igen markáns eltérést rajzoltak ki mind mennyiség, mind megoszlás tekintetében a Zsolnay-módszer szerint tanulóknak javára. A két csoport szövegeinek szövmennyiségi mutatója ugyanis a következő: átlagosan 82,6 szót tartalmaznak a normál képzésű gyerekek szövegei és 159,6 szót a zsolnaysokéi. A szófajok megoszlását vizsgálva az igék és a főnevek aránya adott lényeges eltérést. A két szófaj együttes előfordulási aránya minden szövegben kb. 50% volt, de míg a normál osztályok ezen belül 31,2%-ban írtak igét és 22,1%-ban főnevet, addig a zsolnaysok 24,7%-ban használtak igét és 27,6%-ban főnevet. Ezt igen lényeges eltérésnek tartom, hiszen a zsolnaysok fogalmazásaiban a főnevek nagyobb arányú használata mind abszolút értékben, mind az igékhez viszonyítva azt jelenti, hogy az adott elbeszélések nemcsak cselekvés-, történészközpontúak voltak, hanem a történetet kiegészítő tárgyi elemek és elvont fogalmak megnevezésére is törekedtek. A fennmaradó 50% szófaji megoszlása megegyezett mindkét csoport szövegeiben: 20–21% a névelők és a valódi kötőszók aránya, szintén 21–22% a számnév, névmás, névutó, határozószó, módosítószó, indulatszó együttes aránya. A melléknevek előfordulása is közelítően azonos volt: eléggé alacsony, 4,7–5,3%. Ezt az eredményt életkori sajátágnak tekinthetjük, tudniillik a gyerekek beszédére sokáig az igék, főnevek dominanciája jellemző, a melléknevek sokkal kisebb arányban használatosak.

Tehát míg a normál csoportbeli gyerekek elsősorban a szituációt, a cselekvést reprodukálták a dolgozatban, a zsolnaysok ennél többre voltak képesek: fantáziájukkal kiegészítették, teljesebbé tették a történetet, és ehhez — az adatok szerint — a másik csoportnál fejlettebb főnévi szóközszerlet állt rendelkezésükre.

A szófajok vizsgálata után a szövegek mondat szerkesztési szintjén is próbáltam felfedezni különbségeket. Ennek mérésére már kipróbált mutatókat használtam, melyeket DEME LÁSZLÓ Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorlati vizsgálata (Bp. 1971) című könyvéből vettem.

Ezek a következők:

1. Szerkesztettségi mutató, amely a mondat egységek (Me) és a mondat egységek (M) arányát vizsgálja:

$$\frac{Me}{M}$$

2. Mélységi mutató, amely a mondat egységek szinteződését vizsgálja:

$$M_{n/n} = \frac{a \cdot 1 + b \cdot 2 \dots + z \cdot n}{a + b + \dots + z}$$

a-z = az egyes szinteken előforduló mondat egységek mennyisége

1-n = az egyes szintek fekvési mélységének jelzőszáma

3. Megoszlási mutató, amely az alá-, illetve mellérendelő (c_a, ill. c_m) kapcsolások arányát vizsgálja:

$$M = \frac{2 \cdot c_a + 1 \cdot c_m}{c_a + c_m}$$

4. Telítettségi mutató, amely az egy mondat egységre eső tartalmas szavak arányát adja (a névelő és a valódi kötőszó nem számít tartalmas szónak):

$$Mt = \frac{\text{szó}}{M_e}$$

5. Mondatrészek fekvési mélységének mutatója, amely a mondatrészek szinteződéséről ad képet:

$$F = \frac{a \cdot 1 + b \cdot 2 + \dots + z \cdot n}{a + b + \dots + z}$$

a-z = az adott mélységszinten előforduló mondatrészek száma

1-n = a fekvési mélység jelzőszáma

A mutatók vizsgálata és az adatok összevetése után a következő eredményre jutottam:

	normál	zsolnays
szerkesztettségi mutató	1,52	1,48
mélységi mutató	1,18	1,15
megoszlási mutató	1,58	1,48
telítettségi mutató	2,83	3,27
fekvésimélység-mutató	1,65	1,77

A normál osztályokban tanulók szövegeiben tehát az összetett mondatok szerkesztettségi foka, a mondategységek mélysége és az alá-, mellérendelések megoszlása eredményezett nagyobb számértéket. A Zsolnay-módszer szerint tanulók fogalmazásaiban a mondategységek telítettsége és a mondatrészek szinteződése volt nagyobb.

Ezen eredmények azt a szövegszerkesztési törvényszerűséget látszanak bizonyítani, amely a nem tudományos igényű írott szövegekben jelentkezik. A mondanivaló kifejtése egyrészt történhet a mondategységek, azaz az alá-, mellérendelő tagmondatok összefűzésével, másrészt a mondategységen belüli ún. lefelé bővítéssel. A vizsgált szövegek közül a normál csoport az oldalra bővítést, a tagmondatos szerkesztést részesítette előnyben, a zsolnays pedig a mondategységen belül, a mondat szint alá bővítéssel adott több információt és árnyaltságot.

A választást eredmény értékűnek tekintem, hiszen ez a szerkesztési eltérés talán a nyelvi készség különböző mértékű fejlettségéről is tanúskodhat. Jobbnak, fejlettebbnek tartom a zsolnays gyerekek frászkészségét, hiszen a mondategység belső bővítése, a mondatrészek beszerkesztettsége — egy bizonyos határon túl — nehezebb nyelvi művel, mint a tagmondatokra szétszított, szétördelt kifejtés. Ennek bizonyítéka a hétköznapi élőnyelv és írás között mutatkozó szerkesztettségi különbség: az élőnyelvben általában nagyobb a mondategységek szerkesztettsége és kisebb a mondatrészek fekvési mélysége, mint az írott szövegekben. Így a minivizsgálat eredménye arra utal, hogy a normál osztály tanulói írástevékenységükben még az élőnyelvi szerkesztésmódot követik inkább, a zsolnays gyerekek viszont már képesek a nagyobb tömörítést igénylő bővített mondat szerkesztésre.

Véleményem bemutatása után ismét szeretném hangsúlyozni, hogy az ilyen kis mintában végzett kutatás sohasem hozhat teljes eredményt, pusztán problémát, hipotézist vethet fel, esetleg további vizsgálódásra ösztönözhet. Általános benyomásom azonban az, hogy a nyelvi—kommunikációs képességek erőteljes, a normál osztályokban a tapasztaltnál szélesebb körű, rendszerszerű fejlesztése igen hamar lényeges fejlődést hozhat a tanulók írástevékenységében.